

SYMULACJE KOMPUTEROWE STRUMIENIA ZGŁOSZEŃ W SYSTEMACH MASOWEJ OBSŁUGI

Streszczenie

W pracy rozpatrzono zagadnienie jakości generatorów wykorzystywanych do symulacji komputerowej strumienia zgłoszeń w systemach masowej obsługi. Uwzględniono dwa podstawowe rozkłady: poissonowski strumień zgłoszeń oraz rozkład Erlanga rzędu k . Zaproponowano algorytm, który prowadzi do wyników nieznacznie lepszych, niż uzyskanych dla generatora programu MathCad.

WSTĘP

W pracy rozpatrzono zagadnienie jakości generatorów wykorzystywanych do symulacji komputerowej strumienia zgłoszeń w systemach masowej obsługi. Uwzględniono dwa podstawowe rozkłady: poissonowski strumień zgłoszeń, co oznacza rozkład wykładniczy pomiędzy kolejnymi zgłoszeniami oraz rozkład Erlanga rzędu k , stanowiący sumę rozkładów wykładniczych.

Gęstość i dystrybuantę rozkładu wykładniczego opisują wzory:

$$f(t) = \lambda \cdot \exp(-\lambda t) \quad (1)$$

$$F(t) = 1 - \exp(-\lambda t) \quad (2)$$

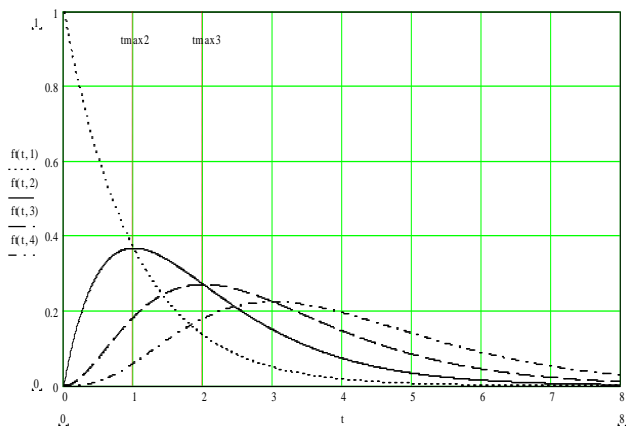
Gęstość rozkładu Erlanga rzędu k wyraża się zależnością:

$$f(t, k) = \frac{\lambda(\lambda t)^{k-1}}{(k-1)!} \cdot \exp(-\lambda t) \quad (3)$$

Natomiast, dystrybuanta tego rozkładu wyraża się wzorem:

$$F(t, k) = 1 - \exp(-\lambda t) \sum_{i=0}^{k-1} \frac{(\lambda t)^i}{i!} \quad (4)$$

Na rysunku 1 przedstawiono gęstość rozkładu Erlanga rzędu $k=1,2,3,4$. W przypadku $k=1$ rozkład Erlanga pokrywa się z rozkładem wykładniczym.

Rys. 1. Gęstość rozkładu Erlanga rzędu: $k=1$ - linia kropkowana; $k=2$ - linia ciągła; $k=3$ - linia przerywana oraz $k=4$ - linia kropkowo-przerywana.

Źródło: Opracowanie własne.

Wartość przeciętna zmiennej losowej o rozkładzie Erlanga wyraża się wzorem:

$$E_k = \frac{k}{\lambda} \quad (5)$$

natomiast maksimum gęstości występuje w punkcie

$$t_{\max k} = \frac{k-1}{\lambda} \quad (6)$$

Na rysunku 1 zaznaczono wartość t odpowiadającą maksimum funkcji gęstości dla $k=2$ i $k=3$.

1. GENEROWANIE LICZB LOSOWYCH O ROZKŁADZIE WYKŁADNICZYM I ROZKŁADZIE ERLANGA

Jako punkt wyjścia przyjęto generator liczb losowych o rozkładzie równomiernym (jednostajnym) [4]

$$x_{n+1} = \text{mod}(\lambda \cdot x_n, P) \quad (7)$$

gdzie symbol *modulo* oznacza resztę z dzielenia przez liczbę P .

W tabeli 1 zestawiono wartości parametrów λ, P, x_0 , które udało się autorowi wyszukać w literaturze.

Tab. 1. Wartości parametrów generatora zmiennej losowej o rozkładzie równomiernym

Nr generatora	λ	P	x_0
1	67099547	2^{39}	13
2	5^{16}	2^{39}	21
3	2^{15}	67099547	13
4	$4 \cdot 23^7 + 1$	2^{35}	21
5	630360016	$2^{31} - 1$	377003613
6	7^5	$2^{31} - 1$	377003613
7	3465613585	2^{35}	13
8	5^{13}	2^{35}	2116429302
9	5^5	$2^{35} - 31$	2116429302
10	2^{15}	167775723	17

Źródło: Opracowanie własne.

Jako pierwszy wykonano test dotyczący okresu generatora- maksymalna liczba elementów ciągu (x_n) bez powtórzeń. Okazało się, że generator G2 ma okres $T=512$ a generator G4 okres $T=2014$, co spowodowało ich dyskwalifikację. Ciąg (x_n) zostaje przeskalowany zgodnie ze wzorem:

$$r = \frac{x}{P} \quad (8)$$

gdzie: $r \in (0,1)$.

Stosując metodę odwracania dystrybuanty, ze wzoru (2), otrzymuje się:

$$t = -\frac{1}{\lambda} \ln(r) \quad (9)$$

gdzie t - zmienna losowa o rozkładzie wykładniczym.

Zmienną losową o rozkładzie Erlanga rzędu k $t^{(k)}$ uzyskano jako sumę niezależnych zmiennych losowych o rozkładzie wykładniczym:

$$t^{(k)} = \sum_{i=1}^k t_i \quad (10)$$

Jakość rozpatrywanych generatorów była oceniana na podstawie rezultatów testu chi-kwadrat. Liczba przedziałów klasowych L była ustalana na podstawie wzoru:

$$L = \sqrt{N} \quad (11)$$

gdzie N -liczba elementów próbki, stanowiącego przybliżoną zależność odpowiadającą tabeli zamieszczonej w [3, s. 110]. W celu uzyskania wiarygodnych wyników zaleca się przeprowadzenie testu chi-kwadrat dla przedziałów klasowych zapewniających jednakowe prawdopodobieństwo [3, s. 111]. W tym celu należało rozwiązać równanie

$$F(t, k) = \frac{i}{L} \quad (12)$$

gdzie: $i = 0, 1, \dots, L$

$F(t, k)$ określa wzór (4).

W przypadku szczególnym $k=1$ (rozkład wykładniczy), ze wzorów (2) i (12), otrzymuje się

$$t_i = -\frac{1}{\lambda} \ln\left(1 - \frac{i}{L} + 10^{-8}\right) \quad (13)$$

Równanie (12) rozwiązano metodą połowienia (bisekcji).

Dobór przedziałów klasowych realizujących jednakowe prawdopodobieństwa spowodował uproszczenie postaci statystyki testu chi-kwadrat:

$$H = \frac{L}{N} \sum_{j=1}^L \left(n_j - \frac{N}{L}\right)^2 \quad (14)$$

Jako wynik testu przyjęto unormowaną statystykę h stanowiącą stosunek wartości statystyki testu chi kwadrat (wzór (14)) do wartości krytycznej. W przypadku wartości unormowanej statystyki h większej od 1 należało odrzucić hipotezę o zgodności rozkładu wykładniczego z rozkładem empirycznym.

2. WYNIKI SYMULACJI KOMPUTEROWYCH

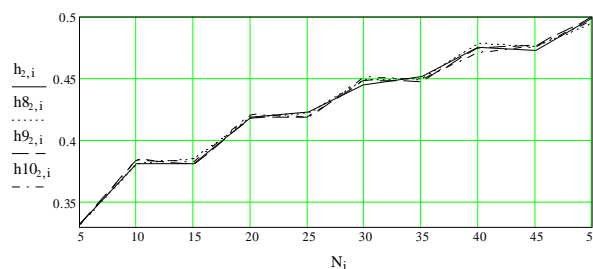
Przeprowadzono symulacje komputerowe wykonując $M=20000$ powtórzeń, wyznaczając średnie wartości unormowanej statystyki testu χ^2 . Na rysunku 2 przedstawiono przykładowe uśrednione wartości unormowanej statystyki testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=2$. Kolejne krzywe na rysunku 2 odnoszą się do następujących generatorów: $h_{2,i}$ (linia ciągła) generator programu MathCad, $h8_{2,i}$ (linia kropkowana) generator nr 8 (Tab. 1), $h9_{2,i}$ (linia przerywana) generator nr 9 (Tab.1), $h10_{2,i}$ (linia kropkowno-przerywana) generator nr 10 (Tab.1). Z rysunku 2 wynika słabe zróżnicowanie wyników uzyskanych dla poszczególnych generatorów. Opisane zjawisko dotyczyło wszystkich generatorów zamieszczonych w tabeli 1 i występowało dla rozkładu Erlanga dowolnego rzędu – w pracy rozpatrzono rozkład Erlanga rzędu $k=1,2,\dots,6$.

W związku z powyższym, uśredniona wartość statystyki testu χ^2 nie może stanowić podstawy do oceny jakości poszczególnych generatorów. Kolejnym rezultatem symulacji komputerowych była frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat

$$q = \frac{Mneg}{M} \quad (15)$$

gdzie: $Mneg$ – liczba przypadków, kiedy unormowana statystyka $h > 1$,

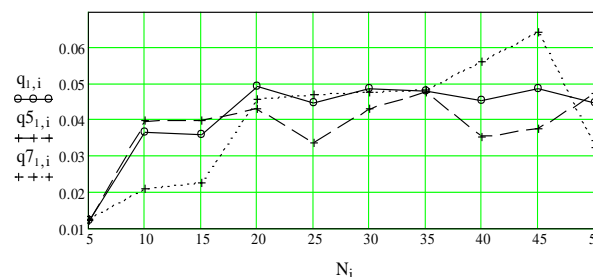
M – liczba przeprowadzonych symulacji.

Rys. 2. Uśrednione wartości unormowanej statystyki testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=2$.

Źródło: Opracowanie własne.

Na rysunku 3 przedstawiono frakcję q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=1$ (wzór (15)). Zastosowano następujące oznaczenia: linia ciągła z kółkami $q_{1,i}$ - wyniki dla generatora programu MathCad (seed value=1), linia przerywana $q5_{1,i}$ - generator nr 5, linia kropkowana $q7_{1,i}$ - generator nr 7.

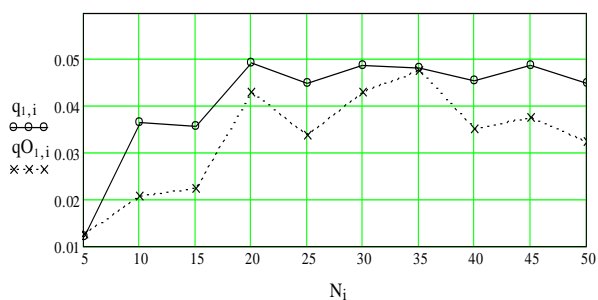
Rys. 3. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=1$.

Źródło: Opracowanie własne.

Polecanie ewentualnemu użytkownikowi generatora programu MathCad jest niecelowe – zakłada konieczność wykorzystywania

tego programu. Celem artykułu jest opracowanie algorytmu bazującego na generatorach zamieszczonych w tabeli 1, który prowadziłby do wyników porównywalnych z generatorem programu MathCad. Spośród generatorów zamieszczonych w tabeli 1 najmniejsze wartości frakcji q odnotowano dla generatorów nr 5 i nr 7 (rysunek 3). Na podstawie rysunku 3 opracowano optymalny algorytm opisany wzorem (16):

$$qO_{1,i} = \begin{cases} q7_{1,i} & \text{dla } N < 20 \\ q5_{1,i} & \text{dla } 20 \leq N \leq 45 \\ q7_{1,i} & \text{dla } N > 45 \end{cases} \quad (16)$$

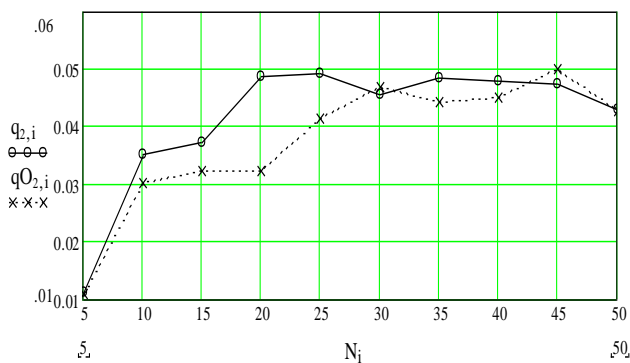

Rys. 4. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=1$. Linia ciągła z kółkami $q_{1,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $qO_{1,i}$ - wg algorytmu (wzór (16)).

Źródło: Opracowanie własne.

Analogicznie postępowano dla rozkładu Erlanga rzędu $k=2$. W tym przypadku optymalny algorytm wyraża się wzorem:

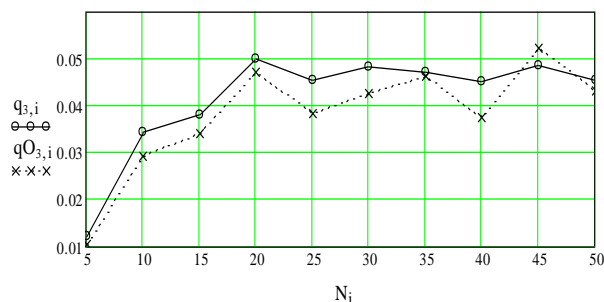
$$qO_{2,i} = \begin{cases} q7_{2,i} & \text{dla } N < 30 \\ q5_{2,i} & \text{dla } 30 \leq N < 35 \\ q7_{2,i} & \text{dla } N \geq 35 \end{cases} \quad (17)$$

Rys. 5. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=2$. Linia ciągła z kółkami $q_{2,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $qO_{2,i}$ - wg algorytmu (wzór (17)).

Źródło: Opracowanie własne.

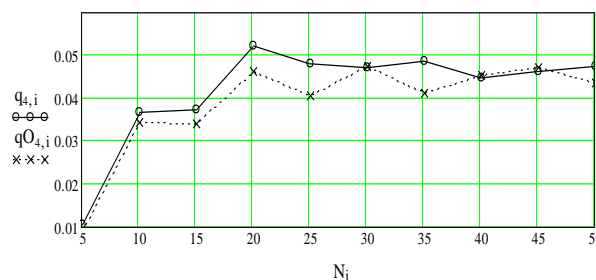
$$qO_{3,i} = \begin{cases} q7_{3,i} & \text{dla } N < 30 \\ q5_{3,i} & \text{dla } N \geq 30 \end{cases} \quad (18)$$

Rys. 6. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=3$. Linia ciągła z kółkami $q_{3,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $qO_{3,i}$ - wg algorytmu (wzór (18)).

Źródło: Opracowanie własne.

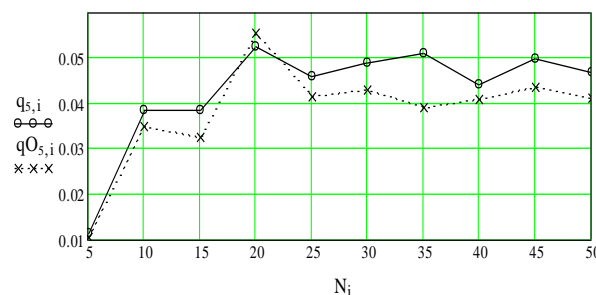
$$qO_{4,i} = \begin{cases} q7_{4,i} & \text{dla } N < 30 \\ q9_{4,i} & \text{dla } 30 \leq N < 35 \\ q5_{4,i} & \text{dla } 35 \leq N < 40 \\ q8_{4,i} & \text{dla } N \geq 40 \end{cases} \quad (19)$$

Rys. 7. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=4$. Linia ciągła z kółkami $q_{4,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $qO_{4,i}$ - wg algorytmu (wzór (19)).

Źródło: Opracowanie własne.

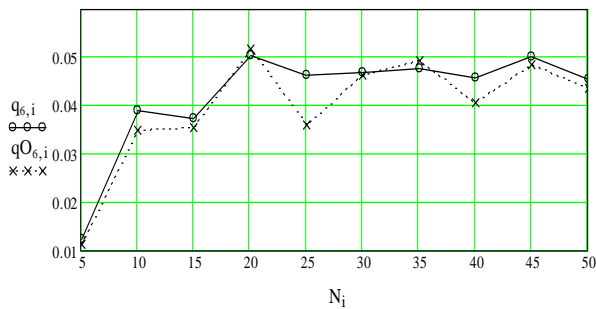
$$qO_{5,i} = \begin{cases} q7_{5,i} & \text{dla } N < 30 \\ q5_{5,i} & \text{dla } N \geq 30 \end{cases} \quad (20)$$

Rys. 8. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=5$. Linia ciągła z kółkami $q_{5,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $qO_{5,i}$ - wg algorytmu (wzór (20)).

Źródło: Opracowanie własne.

$$qO_{6,i} = \begin{cases} q5_{6,i} & \text{dla } N < 45 \\ q9_{6,i} & \text{dla } N \geq 45 \end{cases} \quad (21)$$

Rys. 9. Frakcja q negatywnych wyników testu chi-kwadrat dla rozkładu Erlanga rzędu $k=6$. Linia ciągła z kółkami $q_{6,i}$ - generator programu MathCad, linia kropkowana $q_{6,i}$ - wg algorytmu (wzór (21)).

Źródło: Opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

W pracy omówiono problem generowania zmiennej losowej o rozkładzie Erlanga rzędu k . Zaproponowano algorytm (wzory (16)-(21)) bazujący na generatorach zamieszczonych w tabeli 1. Użytkano wyniki nieznacznie lepsze, niż dla generatora programu MathCad.

W trakcie obliczeń zaobserwowano istotną prawidłowość. Mianowicie, zgodnie ze wzorem (9) wyznaczano zmienną losową t o rozkładzie wykładniczym. Następnie, uwzględniając wzór (13), wykonano test chi-kwadrat dla przedziałów klasowych zapewniających jednakowe prawdopodobieństwo. Równoległe wykonano test chi-kwadrat dla zmiennej losowej r występującej we wzorze (9). Ponieważ zmienna losowa r ma rozkład równomierny, to przedziały zapewniające jednakowe prawdopodobieństwo opisywał wzór

$$y_i = \frac{i}{L} \quad \text{gdzie } i = 0, 1, 2, \dots, L.$$

Okazało się, że wyniki testu chi-kwadrat dla zmiennej t oraz zmiennej r są identyczne.

Oznacza to, że o jakości generatora liczb losowych o rozkładzie wykładniczym (wzór (9)) decyduje generator liczb losowych o rozkładzie jednostajnym (zmienna r). Identyczna uwaga dotyczy generatora liczb losowych o rozkładzie Erlanga rzędu k .

BIBLIOGRAFIA

1. Czachórski T., *Modele kolejkowe w ocenie efektywności sieci i systemów komputerowych*, Wydawnictwo Pracowni Komputerowej Jacka Skalmierskiego, Gliwice 1999.
2. Goddard L.S., *Metody matematyczne w badaniach operacyjnych*, PWN, Warszawa 1966.
3. Krysicki W., Bartos J., Dyczka W., Królikowska K., Wasilewski M., *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach*, część II, Statystyka matematyczna, PWN, Warszawa 1995.
4. Wieczorkowski R. Zieliński R. *Komputerowe generatory liczb losowych*, WNT 1997.

COMPUTER SIMULATIONS OF REQUEST STREAM IN MASS SERVICE SYSTEMS

Abstract

In the paper the problem of the quality of generators used in computer simulations of request stream in mass service systems was examined. Two basic distributions were taken into account: Poisson request stream and the Erlang distribution of order k . An algorithm was proposed which leads to results slightly better than the results obtained for MathCad program generator.

Autor:

prof. dr hab. inż. **Jan Purczyński** – Uniwersytet Szczeciński